

NAGOVOR OB PREJEMU FABIANIJEVE NAGRADE

Andrej Pogačnik

Nagrada Maksa Fabianija, čeprav personificirana, simbolizira znanje, trud in družbeni pomen ustvarjanja več generacij prostorskih načrtovalcev v Sloveniji. Ti so bili prikrajšani za kakršno koli možnost javnega priznanja, saj so bile znane in etablirane stanovske nagrade dosegljive arhitektom – oblikovalcem, krajinskim načrtovalcem in geografom – če se omejim na prostorske vede.

Vsaj 50 let prejšnjega stoletja je minilo, da se je urbanistično planiranje ločilo od akademskega urban-designa, in še nekaj desetletij, da si je tudi poklic prostorskega načrtovalca pridobil lasten poklicni profil, status in licenco. Prostorsko načrtovanje v najširšem smislu traja od začetka človeštva, ko si je pračlovek izbral primerno duplino ali skrčil gozd za prva polja. A moderno načrtovanje prostora je tipična veda, ki je vzniknila na mejnem področju med arhitekturo, geografijo, pejsažnim načrtovanjem, ekologijo, geoinformatiko, prostorskim inženirstvom. In prav na meji med disciplinami dandanes nastajajo najbolj dinamična, inovativna in potrebna področja ustvarjanja.

Prostorsko načrtovanje ima tudi v Sloveniji kar nekaj tradicije in kontinuitete. Začeni s vizionarjem Maksom Fabianijem in prvimi regulacijskimi načrti mest do povojnih urbanističnih programov ter okrajnih študij. Od planov, nastalih po zakonodaji leta 1967, do tistih po letu 1984 in še kasneje po osamosvojitvi. Zadnja generacija planskih dokumentov nastaja od leta 2003 in že se slutijo njene spremembe zaradi dirke po novih zakonodajnih rešitvah. Prostorsko načrtovanje je vseskozi nihalo med večjo in manjšo vpetostjo v druga planiranja, torej od časov prostorskih sestavin družbenih planov do sedanjih, bolj prostoriziranih strategij in redov. Kljub številnim poskusom integracije v celostno planiranje se je vedno znova pokazalo, da ima prostorsko načrtovanje lastne zakonitosti, ki izhajajo iz prostorskih potencialov in omejitev, iz potreb po zemljiških in vidikov trajnosti.

Z leti je v prostorskem načrtovanju naraščala vloga varstva okolja, narave in kulturne dediščine, pa tudi kmetijskih zemljišč in voda. Ta nedvomno pozitivna ozavešenost je morda že prešla točko, ko se spreminja v svoje nasprotje – v omejevanje vsakršnega razvoja, tudi tistega, ki posredno ohranja, varuje, revitalizira. Stanje v naravi je dinamično in ni nujno, da je sedanje ali neko polpreteklo stanje, ki ga varujemo, tisto najboljše. Človek lahko z umnim in ustvarjalnim oblikovanjem novih kulturnih krajin ustvarja še pestrejše biotope, še bolj izjemne krajine, kot nam jih je zapustila priroda, oblikuje nove arhitekturne identitete in pomaga naravi z varstvom pred ujmami.

Druga, s prejšnjo povezana zabloda prostorskega načrtovanja je zlaganje geoinformacijskih slojev in prekrivanje pravnih režimov, pri čemer naj bi bil prostorski načrt tisto, kar na koncu ostane v obliki rabe tal. Naša naloga je ustvarjalna sinteza, ki preseže, nadgradi sektorske omejitve tako, da je končna prostorska rešitev boljša od morebitnih parcialnih izgub.

Ob geslih o trajnostnem razvoju in varstvu vseh vrst nam manjka nekaj tistega inženirskega duha, ki je zrasel v času industrijske revolucije in bil značilen prav za Fabianija. Tehnično kulturo graditeljstva smo skoraj izgnali iz naših osnovnih in srednjih šol. Vzgojili smo generacije, ki takoj protestirajo v prid okolju in naravi, ne vprašajo pa se, od kod elektrika, plin, kako se proizvaja še vedno poceni hrano in industrijske izdelke, kaj vse je moralo človeštvo ustvariti, da se usedeš v avto in odpelješ po avtocesti ali prisloniš mobilni telefon.

Kolegi prostorski načrtovalci, sprostimo svojo ustvarjalnost iz spon omejitev, prepovedi in lokalnih pritiskov! Načrtujmo hidrosisteme, ki služijo varstvu pred poplavami, namakanju, energetiki in turizmu! Načrtujmo podjetniške cone z visokokakovostno arhitekturo, ki se vklaplja v območja varstva narave in ki nudi zaposlitev na demografsko ogroženih območjih! Načrtujmo nove turistične centre, polne žižnic in bazenov, ki kot del ponudbe predstavljajo tudi tamkajšnjo naravo in zgodovinsko dediščino! Umetne otoke, kamor deponiramo izkope tunelov, ustvarjamo plaže in bogatimo podvodne ekosisteme. Odlagališča odpadkov, ki bodo nekoč razgibani zeleni griči za sankanje, igro in kolesarjenje. Vetrnice, ki nas bodo oskrbovale s čisto, domačo, obnovljivo energijo, prispevale inženirsko estetiko v naravni pejsaž in nudile dohodek v praviloma revnem socialnem okolju.

In vztrajajmo pri realizaciji svojih planov! Tako kot arhitekt ni zadovoljen, dokler njegova zgradba ne stoji, tudi prostorski načrtovalci ne mirujmo, dokler se ne pozida dela mesta, zgradi ceste, uredi naravnega parka. Naše delo ne sme biti končano s sprejemom na občinskem svetu ali vladi z odložitvijo elaborata na police, šteje le dejanska realizacija v prostoru.

Premalo razmišljamo o tektonskih premikih v naši stroki, o času, ki je že prišel. Načrtovati bomo morali za manj ljudi, za več starih in še manj mladih, za manjše potrebe po prostoru. Če apostrofiram trajnostno paradigmo, bo manj prebivalcev prihodnjih generacij v Sloveniji imelo na voljo več prostora, več narave in njenih virov. Zaradi splošnega premeščanja prebivalstva iz periferije v suburbije urbanih regij se zdi, da tam kar naprej manjka stanovanj in zazidljivih parcel. A za tem pritiskom zeva vse večja demografska praznina, ki bo slej ko prej umirila trg in obrnila cene nepremičnin navzdol.

Ob 60 % gozdnatosti Slovenije in zmanjševanju prebivalstva mora biti razpoložljivih površin za gradnjo dovolj. Tudi za enodružinske hiše, obrtne delavnice, rastlinjake in moderne hleve. Dovolj, tudi če varujemo najpomembnejše pomnike narave in kulture ter najboljšo kmetijsko zemljo. Prostor ne sme biti cokla v razvoju in revne siliti v še večjo revščino. Nasprotno, v naših ambicijah doseči povprečje Evropske unije in slediti Lizbonski strategiji razvoja med letoma 2007 in 2013 mora biti tudi slovenski prostor najboljša razvojna priložnost – za kakovostno bivalno, delovno, študijsko, turistično okolje. Prav kakovost bivanja v naravi, miru in čistem zraku je v pogojih družbe blaginje ena od komparativnih prednosti za doseganje več znanja, več podjetnosti, več pritegnitve kapitala, za večjo produktivnost.

Bolj kot doslej se moramo pripraviti na čas podnebnih sprememb in naravnih ujm, načrtovati kompleksne ureditve varstva pred poplavami, plazovi, viharji, sušami, vročino. Več akumulacij, več osuševalnih in namakalnih sistemov, nižje urbane gostote, več odpornih kulturnih rastlin in živalskih vrst, več razvejanih infrastruktur, več energetskih virov.

Mnogi med prostorskimi načrtovalci so arhitekti. Tudi sam sem se često spraševal, ali je za arhitekta pot v prostorsko načrtovanje prava. Določamo rabo tal, omrežja infrastruktur, javne prostore – ne gradimo pa stavb. Moj odgovor je, da ustvarjamo prostorske kompozicije velikih meril, kjer so gradniki podobe izgrajene in naravne površine, sožitje polj, travnikov in gozdov z naselji, načrtujemo prostore gibanja – to so prometnice – prostore stanovanj, prostore dela in prostega časa. Tudi prostorska sinteza na ravni mest, občin, celo regij ima svojo likovno, estetsko, tridimenzionalno razsežnost. Zato je tudi arhitektu lahko prostorsko planiranje blizu.

Našo stroko vznemirjajo astronomske cene zazidljivih parcel in stanovanj v večjih mestih in na obali. Ta akumulirani kapital je rezultat 10- in večletnih prihrankov. Ali pa 10-letnih odplačevanj kreditov in lizingov v bodoče. Na vrhu finančne piramide zaslužkov sedijo zemljiški špekulanti, posredniki, investitorji za trg ali najem vseh vrst. Kako se v pogojih kapitalizma rešiti te more? Tako, da se tudi javni sektor – država, občine, skladi, javne agencije in javne gospodarske družbe obnašajo kot največji kapitalisti. Ki poceni kupujejo in drago prodajajo ali oddajajo. Pravi čas za poceni nakup pa je takrat, ko še niso znane namere planerjev. Z drugimi besedami, mestne oblasti in skladi morajo po nasvetu planerjev kupovati zemljišča pred javnimi razgrnitvami in urbanističnimi konferencami. Morda to ni v skladu z načeli popolne transparentnosti dela prostorskih načrtovalcev ves čas in na vseh ravneh, toda druge možnosti ne vidim.

Ker prihajam iz univerzitetnih vrst, bom zapisal še nekaj besed o vzgoji prostorskih načrtovalcev. Slovenija si zasluži dobro, po evropski meri krojeno planersko šolo. Imamo sicer kratko, a odmevno tradicijo izobraževanja prostorskih načrtovalcev. Na magistrski ravni so geografi in krajinski arhitekti ustvarili solidne specialne smeri prostorske analitike, varstva okolja in urejanja krajine, šola za arhitekturo pa urbaniste oblikovalce. »Prostorce« generaliste pa je formiral IPŠPUP, torej Interdisciplinarni podiplomski študij prostorskega in urbanističnega planiranja.

Ob bolonjski prenovi študijev se zdi, da je zli duh ponovno ušel iz steklenice in da se široka paleta izobraževanja prostorcev prej oži kot širi. Razlog je preprost. Prej šestinpolletni programi dodiplomskega in podiplomskega izobraževanja se sedaj skrajšujejo in komprimirajo v petletni »bachelor« in »master« študij. Prejšnji plačljivi in s šolninami podprti magistrski študij bo prešel na brezplačni »master« študij bolonjske druge stopnje. Ker bodo fakultete prejemale enaka sredstva, sedaj krčijo bolonjske programe, črtajo zunanje predavatelje in vse drugo, kar zanje pomeni novo javnofinančno obremenitev.

Treba bo veliko naporov in volje, da obdržimo študij prostorskega načrtovanja na drugi bolonjski stopnji, ki bi ohranil znatne primesi interdisciplinarnih znanj in bi omogočil vpis iz raznih fakultet po prvi bolonjski stopnji, torej po treh letih. Prav dosežena diploma prve stopnje pomeni za kandidate pravi čas, zrelost in osnovna znanja za nadaljnje dveletno formiranje prostorcev. Planerska šola od prvega letnika univerze dalje pa je močno tvegana in za majhno slovensko tržišče komaj primerna.

Če bo v Sloveniji več šol prostorskih načrtovalcev, toliko bolje. Pozdravljamo zdravo tekmovalnost in alternativnost vsebin – seveda ob zagotavljeni kakovosti in kritični masi učiteljev, raziskovalcev, infrastrukture.

Štanjel, 30. september 2006

prof. dr. Andrej Pogačnik

Fakulteta za gradbeništvo in geodezijo

Katedra za prostorsko planiranje

Jamova 2, SI-000 Ljubljana

E-pošta: apogacni@fgg.uni-lj.si